

FORBUDTE, FARLIGE OG FRASTØDENDE FØLELSER

■ KAREN VALLGÅRDA

Nogle følelser – såsom skyld, skam eller ydmygelse – kan være ubehagelige, men bliver ikke nødvendigvis opfattet som moralsk forkastelige. Andre følelser – eksempelvis misundelse eller fejladdresseret begær – kan blive dømt upassende eller afvigende, uden at de nødvendigvis i sig selv er ubehagelige. I nogle sammenhænge kan dyrkelsen af uønskede eller fjendtlige følelser – såsom frygt eller foragt – mobiliseres til at understøtte forskellige politiske dagsordener.¹ For den enkelte kan ”grimme” følelser medføre handlingslammelse eller omvendt, skærpet modstand mod magtudøvelse.²

Det er negative følelser i alle disse betydninger og forhold, som vi i dette temanummer ønsker at granske. Hvornår bliver en følelse ukomfortabel eller anstødelig, og hvad er sammenhængen mellem det ukomfortable og det anstødelige? Hvordan kan vi forstå eller forklare forekomsten af de uacceptable følelser på individ- eller samfundsniveau? Hvilke roller spiller de negative følelser i sociale relationer og i politiske regimer? Hvad betyder omgivelsernes vurdering af følelsesmæssig adfærd for dennes potentiale som transformerende kraft? Temanummeret handler altså dels om, hvordan nogle følelser bliver udgrænset som forbudte eller frastødende, dels om hvordan negative følelser er blevet kultiveret eller instrumentaliseret.

Hvordan vi kategoriserer, vurderer og erfarer følelser ændrer sig over tid og sted. Det samme gør måderne, hvorpå følelser indgår i sociale, politiske og juridiske forhold. Historikere har med deres forståelse for de historiske omstændigheders betydning for et fænomens specifikke gestaltning derfor meget at bidrage med til forståelsen af de negative følelser. Ligeledes kan historikers opmærksomhed på forandring over tid være nyttigt i analysen af disse følelsers fundamentale historicitet.

1 Ngai: *Ugly Feelings*; Bendix (red.): *Rage, Anger and Other Don'ts*; Scheer og Gammerl: 'Feeling Differently'.

2 Dermed bygger vi videre på de seneste årtiers forskning i følelsernes historie. For en ny og god introduktion til feltet, se Rob Boddice: *The History of Emotions*. Forfatterne opererer med forskellige forståelser af, hvad en følelse (og dermed følelseshistorie) er. For et hurtigt indblik i den omfattende debat om netop definitionen af følelser, se Vallgård: 'Følelseshistorie'.

POLITISK MAGT GENNEM FØLELSESMÆSSIG REGULERING

I visse historiske kontekster er følelserne som sådan blevet betragtet som primitive og derfor potentielt problematiske. Blandt de af Oplysningstidens tænkere, der forstod fornuft og følelse som sindets duellerende kræfter, talte flere for nødvendigheden af at tøjle og forfine de genstridige passioner, der ellers let kunne lede mennesket i moralsk fordærv. Som en amerikansk iagttager udtrykte det i 1735: "Whilst there is a Conflict betwixt [...] Passion and Reason, we must be miserable in Proportion to the Struggle; and when [...] Reason [is] subdued [...] the Happiness we have then, is not the Happiness of our rational Nature, but the Happiness only of the inferior and sensual Part of us".³ Passioner var i uraffineret form rationaliteten underlegne.⁴ En lignende forestilling om følelser forfægtede Lucien Febvre i sin klassiske følelseshistoriske artikel fra 1941, hvori han betone den faren for at følelserne overtog folkemassernes fornuft.⁵

Mens nogle altså opfatter følelser som farlige i sig selv, har mennesker i de fleste samfund skelnet mellem gode og dårlige følelser eller mellem god og dårlig emotionel adfærd, og almindelige menneskers følelser er blevet af- og tilrettet gennem samfundsmæssige foranstaltninger. William Reddy, en af pionererne inden for følelseshistorisk forskning, har argumenteret for, at vi bør undersøge politiske systemer som "emotionelle regimer", der tilskynder til bestemte former for emotionel adfærd og forbyder eller tabuiserer andre. Følelser, skriver Reddy, "is the real site of the exercise of power: politics is just a process of determining who must repress as illegitimate, who must foreground as valuable, the feelings and desires that come up for them in given contexts and relationships".⁶ Man kan altså betragte forsøg på at tæmme de grimme følelser som et centralt element i den politiske magtudøvelse.

Flere forskere har taget begrebet "emotionelle regimer" til sig og undersøgt, hvordan politiske systemer har forsøgt at kontrollere følelsesmæssig adfærd, der blev opfattet som en trussel. Juliane Brauer har analyseret DDR-styrets arrestationer og retsforfølgelse af punkere i begyndelsen af 1980'erne som et udtryk for et emotionelt regimes indgriben i borgernes følelsespraksisser. De politiske ledere opfattede ungdommens hengivenhed og kærlighed til styret som afgørende for landets fremtid. Punkmusikken repræsenterede det modsatte:

3 Citeret i Eustace: *Passion is the Gale: Emotion, Power, and the Coming of the American Revolution*, 4.

4 Mere raffinerede, moralske følelser var i romantikken generelt højt agtede blandt mange, særligt i borgerskabet. Fra slutningen af 1700-tallet i både Europa og USA udviklede der sig en såkaldt følsomhedskult, dvs. en kulturel dyrkelse af sensibilitet, de moralsk anseelige følelser. Barker-Benfield: *The Culture of Sensibility*; Damsholt: *Fædrelandskærlighed og Borgerdyd*; Eustace: *Passion is the Gale*.

5 Febvre: 'La sensibilité et l'histoire'.

6 Reddy: 'Against Constructionism', 336; Reddy: *The Navigation of Feeling*; Plamper: 'The History of Emotions'.

emotionel dekadence, frustration og et begær efter vestlig livsstil. Derfor måtte den bekæmpes med de nødvendige midler.⁷

Et andet eksempel på statslige forsøg på at styre borgeres uønskede følelsesadfærd kan findes i nutidens europæiske liberale demokratier. Uden at bruge Reddys begreb viser Birgitte Schepelern, hvordan europæiske politikere og myndigheder gennem kampagner og politiske udtalelser forsøger at bekæmpe og tabuisere "had" og i særdeleshed de forbrydelser, der betegnes som "hadforbrydelser". Had beskrives som den mest ekstreme form for antipati, en yderlighed som almindeligvis umuliggør dialog og forsoning. "If hate is this", skriver Schepelern, "it is not surprising that it is considered problematic in a political order that emphasises deliberation through speech".⁸ Hadets egenskaber er med andre ord i direkte modstrid med de idealer, som det liberale demokrati bygger på. Ikke desto mindre peger Schepelern på, at de liberale demokratiers forherligelse af individuel frihed og territorial suverænitet som grundlag for "vores" identitet, samtidig medvirker til at producere og give næring til det xenofobiske had. Mens pluralistiske liberale demokratier utvivlsomt kan betegnes som mere fleksible emotionelle regimer end 1980'ernes DDR, så er de politiske autoriteter også i disse stater altså investerede i at regulere borgeres emotionelle adfærd på en fundamentalt paradoksal vis.⁹

Staters tilgang til befolkningers følelser – selv de negative af slagsen – var altså langt fra altid entydig. For selvom visse følelser kunne udgøre en trussel mod et styres fremtid eller mod et samfunds sammenhængskraft, kunne de selvsamme følelser i nogle tilfælde være produktive i rette mål og format. I sin artikel i dette nummer viser Casper Sylvest, hvordan det danske civilforsvar i den tidlige atomalder blev til en vigtig arena for håndtering af atomfrygten. Den tilsyneladende uafvendelige frygt, viser Sylvest, var i politisk henseende ambivalent. På den ene side kunne den underminere samfundets modstandsdygtighed over for den ydre fjende, og på den anden side kunne den blive en kilde til folkelig mobilisering og politisk legitimitet. Her var altså tale om en simultan problematisering og instrumentalisering af en følelse, der blev opfattet som negativ.

Ud over de formelle politiske autoriteter kunne den kulturelle elite også bruge følelser som politisk virkemiddel mod en ydre fjende. Som Jonas Liliequist demonstrerer i sin artikel i dette nummer, søgte historikere og kronikører i 15-1600-tallet at vække og vedligeholde antagonistiske følelser over for den daværende ærkefjende Danmark. En falsk kussemønt, dvs. en mønt angiveligt (men ikke reelt)

7 Brauer: 'Clashes of Emotions'.

8 Schepelern: 'Hate as a Political Outcast', 77.

9 Andre emner der kunne undersøges i den optik, er den lange række følelser, som problematiseres i forbindelse med kultivering af patriotisme – f.eks. indignation over socioøkonomisk uretfærdighed, classesolidaritet, tværnationale fællesskaber osv. Et andet eksempel kunne være følelsesarbejdet i sandheds- og forsoningskommissioner, hvor vrede og hævnlyst fordømmes til fordel for tilgivelse.

trykt af Dronning Margrethe 1., hvis ene side var præget med et billede af hendes køn, blev benyttet til at stimulere foragt, hån og afsky over danskerne. Disse følelser var altså hverken tabuiserede eller ubehagelige, men derimod så at sige ladede med negativitet over for objektet. Det politiske følelsesarbejde indebar desuden en implicit regulering af kvindelighed og mandlighed, idet det udfordrede dronningens kønsidentitet.

FORKERTE FØLELSER OG SOCIAL GRÆNSEDRAGNING

Det var ikke kun i det tidligt moderne Sverige, at følelser og køn var uløseligt forbundet. Historikere og antropologer har påpeget, at hvad der opfattes som ønskelig eller ikke-ønskelig følelsesmæssig opførsel ofte er stærkt kønnet – og at de måder, hvorpå mennesker ”gør” følelser, er med til at definere deres kønsidentitet.¹⁰ Ute Frevert har fremhævet flere eksempler. Raseri, pointerer hun således, blev i 1700-tallets Europa forstået som en maskulin følelse, der var forventelig blandt mænd i de øvre samfundslag og i de rette sammenhænge. Blandt kvinder var det imidlertid en fæl følelse, der blottede dem som ikke-feminine. Raseri kunne endda forpeste modermælken til fare for de diende spædbørn.¹¹ For kvinder var raseri med andre ord en potentielt farlig kraft, der måtte elimineres, hvis man skulle leve op til kønsidealene.

Seksuelt begær, der ikke rettede sig, som det ifølge tidens normer burde, kunne ligeledes udfordre et menneskes kønsidentitet. I dette temanummer viser Cecilie Bønnelyckes analyse af Sædelighedsskandalen i København 1906-7 blandt andet, at det mandlige homoseksuelle begær blev konfigureret som en grim følelse, samt at dette fejladresserede begær i smudspressen blev kædet sammen med en anfægtelig mandlig identitet.¹² Man kan med andre ord iagttage en vekselvirkning mellem regulering af køn og regulering af følelser.

Mere grundlæggende kan man forstå udgrænsningen af forkerte følelser som en afgørende dynamik i social grænsedragning og hierarkisering.¹³ I deres analyse af følelsediskurser i missionstidsskrifter fra 1800- og 1900-tallet har Jane Haggis og Margaret Allen således argumenteret for, at missionærerne her etablerede transnationale følelsesfællesskaber, der hvilede på tydelige, om end ustabile, eksklusioner af ikke-kristne, koloniserede mennesker. Denne eksklusion afhang blandt andet af fremstillinger af hinduer som emotionelt fattige og ude af stand til at føle rigtigt – modsat de hvide kristne, hvis tro og moral understøt-

10 Om følelser som praksis eller noget, vi gør, se f.eks. Monique Scheer: 'Are Emotions a Kind of Practice'. Om følelser og køn, se f.eks. Peter N. Stearns: 'Girls, Boys, and Emotions'; Coontz: *Marriage*.

11 Frevert: *Emotions in History*, 95ff.

12 Judith Butler peget på samme dynamik. Se f.eks. Butler: *Gender Trouble*, 9-44.

13 Sara Ahmeds teoretiske refleksioner over følelsernes politik har været toneangivende, herunder ikke mindst analysen af, hvordan følelser generelt medvirker til at etablere fællesskaber baseret på emotionel eksklusion. Se især Ahmed: *The Cultural Politics of Emotion*.

tede gode og ønskelige følelser.¹⁴ Her, som i andre sammenhænge, tegnede identifikationen af den forkerte eller angribelige følelsesmæssige adfærd konturerne af det moralsk attråværdige og underbyggede samtidig et socialt hierarki. Mens problematisering af følelsesmæssig adfærd kunne bidrage til at definere det gode samfund eller det respektable menneske, kunne manglende evne eller vilje til at udvise, hvad man blandt de socialt og økonomiske privilegerede betragtede som passende følelsesmæssig opførsel, omvendt stemple en person som mandhaftig, kvindagtig, syg eller uciviliseret.¹⁵

Tilsvarende er klasseidentitet og følelsesadfærd ofte vævet uløseligt sammen. I en analyse af følelsespraksisser i forbindelse med separation og skilsmisse omkring indgangen til det 20. århundrede i København har jeg argumenteret for, at det offentlige bureaukrati fremmede en høflig og afdæmpet følelsesadfærd, og at ægtefællernes følelsespraksisser medvirkede til at afgøre omgivelsernes opfattelse af deres klassestatus. Ægtefæller, næsten udelukkende fra arbejderklassen, der tilsvinede hinanden og på anden vis tilkendegav umoralske eller smålige følelser, definerede samtidig indirekte sig selv som ikke-dannede og socialt underlegne. Deres følelsespraksisser havde desuden indflydelse på sagens gang og somme tider på dens udfald.¹⁶

Også i andre samfund knytter den kulturelle udgrænsning eller patologisering af visse former for følelsesadfærd sig på forskellig vis til distributionen af økonomisk, social og politisk magt. I deres analyse af samtidens "diagnosekultur" påpeger Svend Brinkmann og Anders Petersen, at menneskelig lidelse og ubehag nu i stigende grad bliver set med et psykiatrisk blik frem for eksempelvis et moralsk, religiøst, socialt eller psykologisk ditto med mærkbare konsekvenser på individ- og samfundsniveau. I moderne velfærdsstater anvendes psykiatriske diagnoser ifølge Brinkmann og Petersen "som reguleringsmekanisme i forhold til tildeling af privilegier og ressourcer, herunder adgang til orlov, pensioner, behandling og legitim sygdomsadfærd".¹⁷ Men selvom syge eller sygeliggjorte følelser på den ene side kan give adgang til ressourcer som f.eks. en månedlig overførselsindkomst, så kan det formentlig også have den modsatte effekt, idet stigmatiseringen af psykisk sygdom kan medføre eksklusion fra arbejdsmarkedet, fra tillidsposter eller fra andre muligheder for at udøve magt og indflydelse.

MANGEARTEDE FØLELSESYSTEMER OG SITUEREDE FØLELSER

Mens et samfund som helhed kan udvikle en særlig følelseskultur, eksempelvis en diagnosekultur, er det også vigtigt at fremhæve, dels at følelseskulturer som

14 Haggis og Allen: 'Imperial Emotions'.

15 Se Elias: *Über Den Prozeß Der Zivilisation* for en tidlig undersøgelse af sammenhængen med følelsesadfærd og civiliseringsproces.

16 Vallgård: 'Divorce, Bureaucracy, and Emotional Frontiers'.

17 Brinkmann og Petersen: 'Diagnoser i Samtiden', 8.

regel er flerstrengede, dels at følelser er situerede. Et følelsesudtryk, der er på sin plads i én sammenhæng, kan således være anstødelig i en anden. En sentimental kærlighedserklæring, der kunne være ønskelig eller eftertragtet mellem to *high school sweethearts* ved et *prom* i Nebraska, ville måske blive opfattet som pinlig eller vulgær mellem to elskende i parisiske kunstnerkredse. Latter er forventelig ved et *stand-up show*, men for det meste moralsk forkastelig i forbindelse med synet af andres lidelse.

Barbara Rosenwein søger med begrebet "emotionelle fællesskaber" at tydeliggøre, at det enkelte samfund kan rumme flere følelseskulturer, og at de fleste mennesker efterlever flere normsæt for emotionelle manerer. Et emotionelt fællesskab er ifølge Rosenwein et fællesskab, inden for hvilket der hersker fælles forestillinger om, hvilke følelsesmæssige udtryk der bør opmuntres, tolereres eller modvirkes samt om karakteren af de følelsesmæssige bånd, man kan eller bør danne inden for fællesskabets rammer.¹⁸ For Rosenwein er det således afgørende, at der i et samfund ikke hersker én hegemonisk følelseskultur, men derimod mange sideordnede følelsessystemer.¹⁹ Hun fremhæver, at det enkelte menneske kan indgå i en række forskellige emotionelle fællesskaber og tilpasse sin følelsesmæssige ageren til de lokalt gældende regler.

Mens Rosenweins fremstilling antyder en relativt harmonisk sameksistens af klart afgrænsede, parallelle emotionelle fællesskaber, er grænserne i realiteten ofte flydende, og man kan observere uoverensstemmelser og mere eller mindre udtalte konflikter mellem forskellige emotionelle fællesskaber om, hvad der er god følelsesmæssig adfærd, og hvad der er forbudt, farligt eller frastødende. I vores artikel her i temanummeret om sorgkultur på den danske mindeside Mindet.dk argumenterer Caroline Nyvang og jeg for, at man kan forstå websitet som et særligt emotionelt rum, der muliggør etableringen af et nyt, vidtrækkende emotionelt fællesskab. Medlemmerne af dette fællesskab konstituerer sorg som en legitim følelse i opposition til *offline*-følelseskultur, hvori de fremhæver, at deres sorg bliver betragtet som problematisk eller illegitim. Følelsesfællesskabet på Mindet.dk kan med andre ord forstås som en slags modsvar til *mainstream*-sorgkultur snarere end blot som en parallel.

18 Rosenwein: 'Worrying About Emotions in History', 842; Rosenwein: 'Problems and Methods in the History of Emotions'.

19 Rosenwein formulerede sit begreb som delvis kritik af Reddys begreb om emotionelle regimer, som hun opfattede som mere ensidigt og *top-down*. I realiteten behøver de to begreber imidlertid ikke at være gensidigt ekskluderende. De kan derimod operationaliseres i forskellige typer historiske analyser. Mens "emotionelt regime" er oplagt, når fokus er på de måder, hvorpå et politisk styre som helhed fremmer eller forhindrer følelsesadfærd, er "emotionelle fællesskaber" mere relevant, når fokus er på forskellige samfundsgruppers følelseskulturer. Jf. Plamper: 'The History of Emotions' for forfatternes egen diskussion af forskelle og ligheder mellem de to begreber.

Følelsers betimelighed eller mangel på samme er stærkt afhængig af den konkrete sociale og rumlige²⁰ kontekst også inden for det, der kunne betegnes som et enkelt følelsesfælleskab. Desuden er det ofte sådan, at hverken den kollektive vurdering eller den enkeltes følelsesmæssige erfaring er helt entydig. Empati med en nazist ville eksempelvis være moralsk tvivlsom i de fleste sammenhænge i nutidens Danmark. Men i forbindelse med de stort anlagte simulationer af 2. Verdenskrig er netop indlevelse i nazisters situation en nødvendighed og derfor acceptabelt – i hvert fald næsten. Det viser Anne Brædder i sit bidrag, hvori hun også argumenterer for, at de *reenactere*, der frivilligt imiterer tyske soldater, og dermed repræsenterer "det onde" i fortidssimulationerne, er tvesindede i forhold til rollen, de indtager. At tage "det følelsesbetændte hagekors" på kroppen er en emotionelt ambivalent oplevelse.

Brædders artikel illustrerer en anden pointe om de ambivalente og uønskede følelser: De kan være vanskelige for forskeren at identificere, fordi kilderne – uanset om de som i Brædders tilfælde er konstitueret af deltagerobservation og interviews, eller om de er gravet frem fra en arkivkasse, i sagens natur ofte undviger en eksplicitering af disse følelser. Som følelseshistoriker må man derfor ofte træffe nogle svære teoretisk-metodiske valg om, hvordan man kan afkode og kategorisere andre menneskers følelser, når de ikke selv åbenlyst gør det.

DET FORKASTELIGE BLIVER ACCEPTABELT, MENS DET GODE BLIVER DÅRLIGT

At følelsesmæssig konflikt, forhandling, variation og ambivalens præger kulturelle sammenhænge og sammenstød kan formentlig være med til at forklare historiske forandringer i følelsesnormer og -erfaringer. Der findes mange eksempler på, at følelser, der tidligere var attråværdige eller nyttige i en given kontekst, over tid er blevet upassende eller forkerte. Peter Stearns har i sin analyse af amerikansk anvisningslitteratur fra midten af 1800-tallet til midten af 1900-tallet vist, at vrede gik fra at være en ønskelig maskulin følelse blandt drenge til at være ildeset adfærd: "The angry boy, once prized as a spirited lad demonstrating his defiance of sissy qualities, had become a family menace".²¹ I løbet af relativt få årtier var koblingen mellem vrede og ideel maskulinitet således blevet nedbrudt. I en anden undersøgelse har Stearns vist, at jealousy i USA gik fra at være en forventelig følelse blandt mænd, til i det 20. århundrede at være problematisk blandt både mænd og kvinder og ikke mindst mellem søskende.²²

20 Benno Gammerl har foreslået begrebet (lånt fra William Reddy) "emotional styles" til at betegne følelsespraksissers rumligt forankrede karakter. Gammerl: 'Emotional Styles'.

21 Stearns: 'Girls, Boys, and Emotions'.

22 Stearns: *Jealousy*. For endnu et eksempel på kulturel revurdering af en følelse, se Stearns og Haggerty: 'The Role of Fear'.

Andre følelser kunne undergå den omvendte forvandling: Fra uacceptabel eller farlig til smuk eller i det mindste forståelig og legitim. I sin artikel i dette temanummer, om svenske sager om incest mellem frivillige voksne, skitserer Bonnie Clementsson en sådan ændring i normer om kærlighed fra begyndelsen af 1700-tallet til midten 1800-tallet. Mens passioneret kærlighed uden for ægteskabets rammer i tidlig moderne tid blev opfattet som en djævelsk fristelse, blev det i midten af 1800-tallet betragtet som en formildende omstændighed. Forskydningen i normerne for kærlighed afspejlede sig både i incestlovgivningen og i domstolenes forvaltning af loven i behandlingen af de enkelte incestsager.

Det er ikke kun en konkret følelse, der kan gennemgå en sådan metamorfose. Det samme kan de fælles følelsesmæssige konfigurationer af bestemte fænomener eller steder. At det f.eks. har været tilfældet med Gellerupplanen i Aarhus, viser Silke Holmqvist og Mikkel Høghøj i deres bidrag. Ved dets etablering i slutningen af 1960'erne blev området konstitueret som en "yndig" følelsesgeografi. I det følgende årti undergik det imidlertid en emotionel mutation og kom i stigende grad til at understøtte uønskede følelser og utiltalende social adfærd. Som Høghøj og Holmquist såvel som Clementsson viser i deres bidrag til dette temanummer, hænger emotionelle transformationer ofte nøje sammen med andre samfundsmæssige, videnskabelige, politiske, økonomiske og juridiske forandringer.

GRIMME FØLELSER SOM KRITISK PRAKSIS?

Der altså næppe tvivl om, at følelsesregulering udgør en stærk styringsmekanisme, men spørgsmålet er, om de upassende eller ukomfortable følelser omvendt kan bevirke social og kulturel forandring? Hvis gode, normale menneskers følelsesadfærd er kønnet, racialiseret og sammenflettet med andre sociale kategoriseringer, bliver det interessant nøjere at undersøge de vulgære, ambivalente, syge og ubehagelige, men måske dragende følelser som en ikke-artikuleret og gryende, men kritisk praksis.²³ Der er mange mulige indgange til at forfølge en sådan spørgehorisont.

Mennesker er langt fra altid bevidste om, at de kompromitterer de gældende følelsesregler – at de gør følelser på en forbudt eller grim måde. Når mennesker flytter sig fra én kulturel kontekst til en anden, indebærer det ofte mødet med ubekendte sociale koder for følelsesmæssig adfærd, hvilket kan udmønte sig i alt fra mindre misforståelser til voldsomme konfrontationer. Som analytisk redskab til at identificere den type situation har Kristine Alexander, Stephanie Olsen og jeg formuleret begrebet "emotional frontier" eller på dansk følelsesmæssig

23 Raymond Williams har argumenteret for, at vi bør forstå de endnu ikke-artikulerede eller institutionaliserede "følelsesstrukturer" som netop gryende samfundsforandring. Raymond Williams, *Marxism and Literature*, 128-37. Se også Scheer og Gammerl, 'Feeling Differently' for en diskussion af de "anderledes" følelsers kritiske potentiale.

grænsezone.²⁴ Begrebet bygger på en antagelse om, at opdragelse og andre sociale erfaringer disponerer den enkelte for specifikke følelsesmæssige reaktioner og tilkendegivelser i specifikke situationer. Som et afgørende element i subjektiveringsprocesser tilegner mennesker sig løbende bevidst og ubevidst de gældende følelsesregler og tilpasser deres adfærd hertil. Men har man ikke intimt, kropsligt kendskab til de følelsesmæssige koder, kommer man uundgåeligt til at krænke dem. I hvilken grad en sådan overskridelse af følelseskoderne har transformerende potentiale, afhænger uden tvivl af den overskridendes position i den konkrete kontekst og af flere andre faktorer. Det er en af de problematikker, det kunne være interessant at undersøge gennem flere historiske analyser.

I sin behandling af dysforiske, negative og grimme følelser i kapitalistiske samfund fremhæver Sianne Ngai disse følelsers ambivalens i henseende til affektiv erfaring såvel som til politisk potentiale. Ngai betoner de grimme følelsers potentielt kritiske produktivitet, men påpeger samtidig, at kapitalismen har en pervers evne til at inkorporere de negative affekter i sin operationelle logik.²⁵ Misundelse bliver almindeligvis opfattet som en urimelig, smålig og uproduktiv følelse, men vi bør have blik for, at følelsen er et udtryk for en skærpet erkendelse af ulighed, som samtidig udgør en fjendtlig reaktion herpå – om end på en utydeligt intenderet facon. Den dybe kulturelle problematisering af følelsen udtømmer den imidlertid for dens kritiske potentiale og inddæmmer dens mulige destabiliserende effekter:

Moralized and uglified to such an extent that it becomes shameful to the subject who experiences it, envy also become stripped of its potential critical agency – as an ability to recognize, and antagonistically respond to, potentially real and institutionalized forms of inequality.²⁶

At følelsen betragtes som gemen og grim, påpeger hun endvidere, hænger sammen med dens feminisering, dvs. med den udbredte opfattelse af følelsen som særligt kendetegnende for og ekstra problematisk hos kvinder.

En anden refleksion over de irriterende og negative følelseshandlingers kritiske potentiale finder man hos Sara Ahmed, som taler for genrejsning af "the feminist killjoy", eller på dansk den feministiske glædesdræber. I sin analyse af lykkeidealet som en form for social kontrol, argumenterer Ahmed for, at et fravalg af lykke kan være et vigtigt politisk valg. Kulturelle forventninger om lykke har ifølge Ahmed en stærk regulerende kraft, idet mennesker motiveres til at forfølge et socialt acceptabelt livsspor, der ikke udfordrer den herskende orden eller de gældende forestillinger om det gode liv. De handlinger, der ødelægger glæden, kan

24 Vallgård, Alexander og Olsen: 'Emotions and the Global Politics of Childhood'.

25 Ngai: *Ugly Feelings*, 3-6.

26 Ngai: *Ugly Feelings*, 129.

derfor være nødvendige og frisættende, om end ofte ubehagelige, også for den feministiske glædesdræber. Når et rum fuldt af mennesker griner af den samme sexistiske eller racistiske vittighed, insisterer den feministiske glædesdræber – i stedet for at grine med – på at skabe dårlig stemning, eksempelvis ved at påpege vittighedens ekskluderende effekter.²⁷ På den måde er afvisningen af lykke som ideal, samt erkendelsen af og viljen til at fremme ubehagelige følelser, altså en forudsætning for kampen mod eksklusion og uretfærdighed.

Mens det således er muligt at tænke de negative følelser som mere eller mindre potente politiske udtryk eller handlinger, er deres effekter ubestrideligt altid afhængig af både kontekst og følelsens egenskaber. Som dette lille essay har vist, gives der af mange grunde ingen entydige svar på, hvad der gør en følelse enten ubehagelig eller anstødelig. De fleste følelseshistorikere er nok enige om, at sådanne følelser er fundamentalt socialt forankrede og derfor historisk betingede og bevægelige. Men hvordan følelserne udfolder sig som effekter af og dynamikker i intime og samfundsmæssige magtforhold, og gennem hvilke processer den enkelte følelses kulturelle status transformeres, er vi kun så småt begyndt at begribe. Med dette temanummer ønsker vi både at bidrage med og inspirere til yderligere analyser af de forbudte, farlige og frastødende følelsers ambivalente og historisk foranderlige såvel som forandrende egenskaber.

Dette temanummer er redigeret af Signe Nipper Nielsen, Caroline Nyvang, Nils Arne Sørensen og Karen Vallgård.

LITTERATUR

- Ahmed, Sara: *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge, 2004.
- Ahmed, Sara: *The Promise of Happiness*. Durham og London: Duke University Press, 2010.
- Ahmed, Sara: *Living a Feminist Life*. Durham og London: Duke University Press, 2017.
- Barker-Benfield, G.J.: *The Culture of Sensibility: Sex and Society in Eighteenth-Century Britain*. Chicago: Chicago University Press, 1992.
- Bendix, Regina F. (red.): *Rage, Anger and Other Don'ts. Ethnologia Europaea (special issue)*, 2015.
- Boddice, Rob: *The History of Emotions*. Manchester: Manchester University Press.
- Brauer, Juliane: 'Clashes of Emotions: Punk Music, Youth Subculture, and Authority in the Gdr (1978-1983)', *Social Justice*, 38 (4), 2012, s. 53-70.
- Brinkmann, Svend og Anders Petersen: 'Diagnoser i Samtiden: En Introduktion'. I Svend Brinkmann og Anders Petersen: *Diagnosekulturer*. Aarhus: Klim, 2015, s. 7-16.
- Butler, Judith: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York og London: Routledge, 1990.
- Coontz, Stephanie: *Marriage, a History. How Love Conquered Marriage*. New York: Penguin Group, 2005.
- Damsholt, Tine: *Fædrelandskærlighed og Borgerdyd – Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-Tallet*. København: Museum Tusulanum Forlag, 2000.
- Elias, Norbert: *Über Den Prozeß Der Zivilisation*. Basel: Verl. Haus zum Falken, 1939.
- Eustace, Nicole: *Passion is the Gale: Emotion, Power, and the Coming of the American Revolution*. Williamsburg: UNC Press, 2008.

²⁷ Ahmed: *The Promise of Happiness*; Ahmed: *Living a Feminist Life*.

- Febvre, Lucien: 'La sensibilité et l'histoire: Comment reconstituer la vie affective d'autrefois?', *Annales d'histoire sociale* 3, no. 1/2, 1941, s. 5-20.
- Frevert, Ute: *Emotions in History – Lost and Found*. Budapest, New York: Central European University Press, 2011.
- Gammerl, Benno: 'Emotional Styles – Concepts and Challenges', *Rethinking History – The Journal of Theory and Practice*, 16 (2), 2012, s. 161-75.
- Haggis, Jane og Margaret Allen: 'Imperial Emotions: Affective Communities of Mission in British Protestant Women's Missionary Publications C. 1880-1920', *Journal of Social History*, 41 (3), 2008, s. 691-716.
- Ngai, Sianne: *Ugly Feelings*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2005.
- Plamper, Jan: 'The History of Emotions: An Interview With William Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns', *History and Theory*, 49 (2), 2010, s. 237-65.
- Reddy, William. *The Navigation of Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Reddy, William: 'Against Constructionism', *Cultural Anthropology*, 38 (3), 1997, s. 327-41.
- Rosenwein, Barbara: 'Problems and Methods in the History of Emotions', *Passions in Context: International Journal for the History and Theory of Emotions*, 1, 2010, s. 2-32.
- Rosenwein, Barbara: 'Worrying About Emotions in History', *The American Historical Review*, 107 (3), 2002, s. 821-45.
- Scheer, Monique: 'Are Emotions a Kind of Practice (and is That What Makes Them Have a History)?: A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion', *History and Theory*, 51, 2012, s. 193-220.
- Scheer, Monique og Benno Gammerl: 'Feeling Differently: Approaches and their Politics', *Emotion, Space and Society*, 25, 2017, s. 1-8.
- Schepelern, Birgitte: 'Hate as a Political Outcast', *Ethnologia Europaea*, 45 (2), 2014, s. 69-84.
- Stearns, Peter N.: *Jealousy: The Evolution of an Emotion in American History*. New York: New York University Press, 1990.
- Stearns, Peter N.: 'Girls, Boys, and Emotions: Redefinitions and Historical Change', *The Journal of American History*, 80 (1), 1993, s. 36-74.
- Stearns, Peter N. og Timothy Haggerty: 'The Role of Fear: Transitions in American Emotional Standards for Children, 1850-1950', *American Historical Review*, 96, 1991, s. 63-94.
- Vallgård, Karen: 'Følelshistorie – Teoretiske brudflader og udfordringer', *Kulturstudier*, 2013, s. 88-114.
- Vallgård, Karen: 'Divorce, Bureaucracy, and Emotional Frontiers: Marital Dissolution in Late Nineteenth-Century Copenhagen', *Journal of Family History*, 42 (1), 2017, s. 81-95.
- Vallgård, Karen, Kristine Alexander og Stephanie Olsen: 'Emotions and the Global Politics of Childhood'. I Olsen, Stephanie (red.): *Childhood, Youth and Emotions in Modern History: Global, Imperial and National Perspectives*, 12-34. London: Palgrave, 2015.
- Williams, Raymond: *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

KAREN VALLGÅRDA
LEKTOR, PH.D.
SAXO-INSTITUTTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
KARENVA@HUM.KU.DK